

of the camp. Characteristics of individual forms of work in conditions of institutions of rehabilitation and recreation.

Keywords: institutions of rehabilitation and recreation; camp change; educational objectives; the functions of healthcare institutions; social pedagogue.

УДК 316.6

Вакуленко О. В., Зленко Т. О.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕХІМІЧНОЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті окреслено проблему нехімічної адиктивної поведінки учнів підліткового віку, сутність адиктивної поведінки, питання профілактики адиктивної поведінки на основі хімічних адикцій (наркотичних, алкогольних, тютюнозалежностей), основні групи факторів, які сприяють розвитку адиктивної поведінки. Зазначено, ризик формування адикції як прояв соціальної дезадаптації зростає саме у підлітковому віці, оскільки для нього характерна підвищена навіюваність, цікавість до нового, бажання отримання нових вражень, відчуттів. Визначено, що профілактика нехімічної адиктивної поведінки – це гуманістично формуюча, науково обґрунтована та своєчасна діяльність, спрямована на мінімізацію факторів соціального ризику, створення оптимальної соціальної ситуації розвитку особистості, прояву різних видів її активності, розкриття її внутрішнього потенціалу, пов'язана з усуванням факторів та умов нехімічної залежної поведінки.

Ключові слова: нехімічні адикції, адиктивна поведінка, причини адиктивної поведінки, різновиди адиктивної поведінки, нехімічна адиктивна поведінка, класифікація видів та форм нехімічної адиктивної поведінки, соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки.

Однією із найпоширеніших особистісних проблем сучасної людини є формування психологічної залежності від певних видів діяльності, що дозволяють їй отримати особливе задоволення, покращити самопочуття, відволіктися від неприємної реальності, проте внаслідок своєї частоти та інтенсивності наносять безпосередню або опосередковану шкоду. Досить тривожним є факт, що з року в рік збільшується число неповнолітніх з різними видами залежності. Розповсюдження шкідливих звичок у дитячому та молодіжному середовищі негативно відображається на особистості: «ускладнює якісне навчання, спортивну та трудову діяльність, деформує психіку, порушує соціальні зв'язки, знижує загальний інтелектуальний та духовний рівень» [8, с.142].

Питанню соціально-педагогічної профілактики як виду соціально-педагогічної діяльності присвятили свої роботи такі науковці та дослідники як Т. В. Журавель, Г. М. Лактіонова, В. П. Лютий, Т. Л. Лях. В них відображені

наукові підходи до трактування поняття соціально-педагогічної профілактики, визначення основних цілей, видів, змісту, об'єкту та предмету діяльності, аналіз форм та методів тощо. Різні види адиктивної поведінки молоді, особливості її прояву досліджувалися А. С. Айвазовою, В. О. Ананьєвим, Г. Д. Золотовою, Ц. П. Короленко, А. В. Котляровим, Н. Ю. Максимовою, В. Д. Менделевич, В. М. Оржеховською, Г. В. Старшенбаум, С. В. Толстоуховою, І. О. Шабаліною, А. Ф. Шайдуліною та ін.

Питання профілактики адиктивної поведінки на основі хімічних адикцій (наркотичних, алкогольних, тютюнозалежностей) розглядалися у дисертаційних дослідженнях з педагогіки та психології, зокрема: педагогічні умови профілактики наркоманії серед підлітків (І. О. Шишова), соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки студентів у навчальних закладах I–II рівня акредитації (Г. Д. Золотова), соціально-психологічні детермінанти адиктивної поведінки (О. В. Савчук).

Особливості впливу комп'ютера на особистість розглядаються, в основному, в різних аспектах у працях іноземних дослідників: як технологічні залежності (М. Гриффітс); як види «втечі» підлітків від реальності (Н. Пезешкіан); як засоби зміни емоційного стану (Х. Шиффер); у контексті «патологічного використання комп'ютера» (М. Шоттон). Н. В. Сергєєва обґрунтувала соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції серед підлітків. Т. Г. Веретенко та М. А. Снітко звернули увагу на діяльність підлітків у Інтернет-мережі і виділили причини, які спонукають їх до цього. Вивченню сучасних комп'ютерних ігор та їх впливу на підлітків присвячені праці І. В. Бурлакова, А. Є. Войскунського, А. Й. Гордєєвої, С. А. Шапкіна.

Метою статті є аналіз проблеми нехімічної адитивної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів та соціально-педагогічної профілактики адитивної поведінки підлітків.

Термін «адиктивна поведінка» ввів у науковий обіг В. Міллер для визначення зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан, включаючи алкоголь, наркотики й тютюн, до того як від них сформується фізична залежність. Існують і інші визначення адиктивної поведінки. Адиктивну поведінку А. Є. Личко і В. С. Бітенський визначають як «зловживання різноманітними речовинами, що змінюють психічний стан, включаючи алкоголь і паління тютюну, до того як від них сформувалася фізична залежність... мова йде не про хворобу, а про порушення поведінки... вітчизняні дослідники поширили цей термін і на випадки без індивідуальної психічної залежності» [2, с. 51]. Ц. П. Короленко визначає адиктивну поведінку як «одну з форм деструктивної поведінки, що виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або активностях (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій» [2, с. 52].

Умовно можна виділити чотири основних групи факторів, які сприяють розвитку адиктивної поведінки. Фактори виникнення адиктивної поведінки:

1. Моральна незрілість особистості: негативне ставлення до навчання, відсутність соціально узгодженої активності та соціально значущих установок, вузьке коло й нестійкість інтересів, відсутність захоплень і духовних запитів.

2. Несприятливе мікросередовище: неповна сім'я, сильна зайнятість батьків, спотворені сімейні стосунки, що приводять до неправильного засвоєння соціальних ролей, неправильне виховання.

3. Індивідуально-біологічні особливості особистості: спадкова обтяженість у відношенні психологічних захворювань і алкоголізму, важкі соматичні захворювання в ранньому дитинстві, органічні ураження мозку.

4. Індивідуально-психологічні особливості, нервово-психічні аномалії особистості: низький опір емоційному навантаженню, підвищена тривожність, імпульсивність, схильність до ризикованої поведінки, недостатня соціальна адаптація [7, с. 146].

Суть адиктивної поведінки в бажанні відійти від реальності, досягти психологічного комфорту через прийом психоактивних речовин (зокрема алкоголю) або постійної фіксації уваги на окремих видах діяльності. Процес вживання такої речовини, прив'язаність до предмету або дії супроводжується розвитком інтенсивних емоцій і приймає такі розміри, що починає управляти людиною. Це, наприклад, алкоголь і наркотики, азартні ігри, повне занурення в якусь діяльність (зокрема, музика, колекціонування, коли хобі перетворюється в єдиний сенс життя, а також комп'ютерні ігри, Інтернет, «трудоголізм»), що супроводжується звуженням соціальних зв'язків, страхом перед реальним життям, бажанням піти від повсякденності в ілюзорний світ своєї уяви.

У результаті такої поведінки людина існує у своєрідному «віртуальному» світі. Вона не тільки не вирішує своїх проблем, але й зупиняється в особистісному розвитку, а в окремих випадках навіть деградує. Розрізняють «три групи різновидів адиктивної поведінки:

1) нехімічні адикції (патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг), комп'ютерна адикція, трудоголізм);

2) проміжні форми адикції (анорексія – відмова від їжі, булімія – прагнення до постійного вживання їжі);

3) хімічні адикції (вживання та вдихання психоактивних речовин: тютюну, алкоголю, наркотиків, медичних препаратів, речовин побутової хімії)» [1, с. 97].

Звернувшись до багатьох соціально-педагогічних джерел, можна виокремити причини поширення проявів адиктивної поведінки, а саме:

1) відсутність у частини дітей та підлітків основ світогляду здорового способу життя;

2) проблеми у міжособистісному спілкуванні;

3) низький рівень сформованості адаптації до умов начального закладу;

4) відсутність внутрішніх мотивів навчання;

5) низький рівень самооцінки;

6) послаблення виховного впливу сім'ї та педагогічного впливу на їх свідомість і поведінку;

7) недоступні можливості займатися у вільний час тими видами діяльності, які могли би зацікавити особистість;

8) вплив масової реклами на свідомість підлітків і молоді та інші.

Основною причиною формування адикції вважається прагнення особи з низькими адаптивними можливостями втекти від травмуючої її реальності за допомогою зміни свого психічного стану або переживання інтенсивних емоцій.

На думку В. Д. Менделевича, важливими ознаками адиктивної поведінки є відсутність боротьби мотивів при зверненні до об'єкту адикції та перебування у стані зміненої свідомості під час адиктивних дій. С. Ф. Смагін вважає, що на відміну від інших видів поведінки адиктивна спрямована саме на відхід від реальності, а не самоствердження в реальних умовах або компенсацію невдач. Таким чином, ознаками формування не пов'язаної із вживанням психоактивних речовин адиктивної поведінки є «поступове звуження кола інтересів людини та її концентрація на одному об'єкті, темі, виді діяльності; зниження загальної соціальної активності людини; виконання адиктивних дій у час, який мав би відводитись іншій життєво важливій діяльності; негативний стан при неможливості виконувати адиктивні дії; загострення соціальної дезадаптації» [8, с. 147].

У теперішній час усе більше уваги дослідники приділяють таким видам адикцій, за яких предметом залежності стає поведінковий патерн. Нехімічна адиктивна поведінка – будь-яка діяльність, якій характерне прагнення відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану без застосування хімічних речовин (В. Менделевич).

А. Єгоров трактує нехімічні адикції як адикції, за яких об'єктом залежності стає поведінковий патерн, а не психоактивні речовини. В західній літературі частіше застосовують термін «поведінкові адикції».

В. П. Лютий виділяє такі ознаки нехімічної адиктивної поведінки:

1. «Залежність від певних активностей (дій, відносин, маніпуляцій): нестримний і непоборний потяг (спонтанно або періодично виникає, при актуалізації придушує інші бажання, захоплює особистість); відсутність усвідомленої мотивації, боротьби мотивів; неконтрольованість початку і кінця; циклічність (фази розслаблення, утримання, збільшення напруги, активації); збільшення толерантності (частота збільшується, а задоволення зменшується); негативний стан при неможливості задовольнити потяг (синдром відміни).

2. Різка зміна психічного стану: переживання особливого задоволення; переживання особливих переживань (страх, азарт, напруга); змінений стан свідомості (розмиття меж особистості, втрата суб'єктивності, втрата контролю, втрата цілісності).

3. Шкідливий вплив на організм і особистість: особистісна деформація; соціальна дезадаптація; шкідливість для організму» [5, с. 27].

Підлітки – специфічна соціально-демографічна група. Активне фізичне, статеве, психічне та соціальне формування супроводжується збільшенням прагнення до самоствердження, самопізнання. Ці потреби задовольняються через різного роду комунікативні практики, які підліток самостійно реалізує. Дорослі менш контролюють його поведінку (не мають змоги, або не вважають за потрібне), часто пізно дізнаються про небезпечні форми прояву захоплень.

Симптоми формування нехімічної залежності: «звуження кола інтересів людини; зниження соціальної активності; виконання адиктивних дій, який мав би відводитись іншій важливій діяльності; перебільшена цікавість до всього, що пов'язано із адиктивними діями; негативний психологічний стан при неможливості здійснити адиктивні дії» [5, с. 33].

Якщо застосувати до нехімічних адикцій критерії синдрому залежності, то їх ознаками є негативний фізичний та (або) психічний стан внаслідок неможливості або відмови від виконання адиктивних дій, поступове збільшення часу та інтенсивності адиктивних дій, втрата альтернативних інтересів та продовження виконання адиктивних дій попри їх негативні наслідки. Крім того, Ц.П. Короленко називає ключовою характеристикою адикції фіксацію на переживаннях, пов'язаних і певною активністю, що супроводжується формуванням надцінного ставлення до об'єкту фіксації, відчуттям здатності таким чином контролювати свій емоційний стан та потребою у повторенні подібного емоційного досвіду.

Науковці диференціюють залежності за їх особливостями. Ми звернули увагу на класифікацію різних видів та форм нехімічної адиктивної поведінки за В. П. Лютим:

- ігрові адикції (гемблінг, кібернетична лудоманія, спортивна лудоманія);
- трудові адикції (трудоголізм, крусадерство, маркетинг);
- технологічні (інформаційні) залежності (телевізійна, комп'ютерна, залежність від гаджетів): залежність від технічного засобу; залежність від обміну інформацією.
- фанатизм, фанатичні прихильності (релігійний, спортивний, політичний, залежність від духовних практик);
- хобі-залежності та адиктивні захоплення (колекціонування, майстрування, полювання тощо);
- адикції відносин (любовні адикції, нав'язлива дружба, переслідування, конфліктерство, групова залежність);
- харчові залежності (від дієт, голодування та ін.);
- адиктивні форми звичайного поводження (шопінг-залежність, залежність від спортивних вправ, авто-адикція та ін.);
- сексуальні адикції (парафілії, проміскуїтет);
- екстремальні захоплення (парасуїцидальна поведінка) [5, с. 38].

Особистості, які страждають на різні види нехімічних адикцій, мають спільні психологічні характеристики. До них належать потреба відходу від реальності, необхідність компенсувати негативні життєві переживання, високий рівень тривожності, депресії, емоційна нестійкість. Більшість із них погано адаптуються у соціумі: мають ряд побутових, сімейних проблем, проблеми у навчанні, у відношеннях із батьками та представниками протилежної статі, реальний світ для них нудний, нецікавий і повний небезпеки.

Як показує світова практика, найкраща форма боротьби з адитивною поведінкою – профілактика. «Профілактика – це один з напрямів соціальної роботи з попередження негативних явищ, локалізації її причин в соціальному

середовищі або мінімізації наслідків і створення умов, що забезпечують та підтримують якість життєдіяльності сімей, дітей та молоді» (І. Д. Зверева) [3, с. 97].

Сучасний рівень розв'язання проблеми профілактики адиктивної поведінки неповнолітніх, на думку Н. Ю. Максимової, передбачає:

1. «Інформацію про шкідливість вживання психотропних речовин та певних видів діяльності не слід подавати дітям ізольовано, у вигляді лекцій.

2. Комплексне і систематичне викладання всіх знань у галузі превентивної освіти має стати частиною обов'язкового навчання у школі, розпочинаючи з молодших класів.

3. Виховання в учнів почуття відповідальності за своє здоров'я та за свою поведінку, яка впливає на їхнє здоров'я.

4. Уникання фіксації на якійсь одній ізольованій інформації, а охоплення всіх факторів, що впливають на здоров'я» [6, с. 84].

У шкільному середовищі важливо створити наступні умови:

– доброзичливий здоровий клімат, в якому учні почуваються у безпеці, мають можливість реалізувати право на висловлення особистої думки; отримують допомогу щодо вироблення правильних орієнтирів не тільки в особистісному житті, але і в навколишньому світі;

– організація змістовного дозвілля, в тому числі тематичних вечорів, інших заходів на теми, які цікавлять учнів, учителів, батьків і безпосередньо стосуються духовного благополуччя дітей. Краще, коли учні самі пропонують тему заходу, розробляють сценарій і активні в його реалізації;

– узгодженої взаємодії між класним керівником, вчителями, соціальним педагогом, батьками;

– кваліфікованої соціально-педагогічної діяльності;

– застосування адекватних до проблеми педагогічних технологій.

Успіх профілактичної роботи багато в чому залежить від дотримання основних принципів профілактики:

– забезпечення права людини на вільний вибір своєї поведінки, відмова від спроб маніпулювання людиною;

– ненасильницький характер профілактики, добровільність участі у профілактичних заходах;

– екологічність, безпечність профілактичних дій для цільових груп та для виконавців;

– відповідність профілактичних дій потребам та інтересам представників цільових груп, їх віковим і соціокультурним особливостям;

– упереджений характер профілактики [4, с. 16].

Отже, профілактика нехімічної адиктивної поведінки в загальноосвітніх навчальних закладах – це елемент загальної системи соціальної профілактики, корекційно-виховної діяльності соціального педагога, яка спрямована на мінімізацію факторів соціального ризику, створення оптимальної соціальної ситуації розвитку особистості, проявлення різних видів її активності, розкриття її внутрішнього потенціалу, пов'язана з усуванням факторів та умов нехімічної залежної поведінки дітей та молоді.

Використана література:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. – К.: Логос, 2003. – 134 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсам, 2013. – 536 с.
3. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності // Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. : – К. : Академвидав, 2013. – 312 с..
4. Золотова Г. Д. Соціально-педагогічна профілактика адитивної поведінки студентів (на прикладі навчальних закладів I-II рівня акредитації): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Г. Д. Золотова. – Луганськ, 2006. – 20 с.
5. Лютый В. П. Соціальна профілактика // Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 207.
6. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект профілактики адитивної поведінки підлітків та молоді / Н. Ю. Максимова, С. В. Толстоухова. – К., 2000. – 198 с.
7. Марченко Н. В. Профілактика адитивної поведінки неповнолітніх в школі / Н. В. Марченко // проблеми педагогічних технологій: зб. наук.-метод. матеріалів / АПН України, Волинський державний університет ім. Л. Українки [та ін.]; редкол.: В. С. Зубович, О. Н. Дем'янчук, І. О. Смолюк та ін. – Луцьк, 2004. – Вип. 3-4. – С. 144 -149.
8. Сергєєва Н. В. Особливості соціально-педагогічної профілактики адитивної поведінки у шкільному середовищі // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання; редкол.: О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, А. Й. Сиротенко та ін. – К., 2007. – Вип. 10, кн. 2. – С. 142-149.

ВАКУЛЕНКО ЕЛЕНА ВАСИЛЬЄВНА, ЗЛЕНКО ТАТЬЯНА ОЛЕГОВНА.

Теоретико-методические подходы профилактики нехимического адитивного поведения учеников общеобразовательных школ.

В статье обозначено проблему нехимического аддитивного поведения учеников подросткового возраста, сущность аддитивного поведения, вопросы профилактики аддитивного поведения на основе химических аддикций (наркотических, алкогольных, табачных зависимостей), основные группы факторов, которые способствуют развитию аддитивного поведения. Отмечено, риск формирования аддикции как проявление социальной дезадаптации возрастает именно в подростковом возрасте, поскольку для него характерна повышенная внушаемость, интерес к новому, желание получения новых впечатлений, ощущений. Определено, что профилактика нехимического аддитивного поведения – это гуманистически формирующая, научно

обоснованная и своевременная деятельность, направленная на минимизацию факторов социального риска, создание оптимальной социальной ситуации развития личности, проявления различных видов ее активности, раскрытие ее внутреннего потенциала, связанная с устранением факторов и условий нехимического зависимого поведения.

Ключевые слова: нехимические аддикции, аддиктивное поведение, причины аддиктивного поведения, разновидности аддиктивного поведения, нехимическое аддиктивное поведение, классификация видов и форм нехимического аддиктивного поведения, социально-педагогическая профилактика аддиктивного поведения.

VAKYLENKO OLENA, ZLENKO TETIANA. *Theoretical and methodological foundations prevention of non-chemical addictive behaviour secondary school pupils.*

In the article is outlines the problem of non-chemical addictive teenagers behaviour, the nature of addictive behaviour, the question of prevention addictive behaviour based on chemicals addictions (drugs, alcohol, tobacco dependences), the basic factors what contributing development of addictive behaviour. Indicated, that the risk of addiction as a manifestation of social social disadaptation is growing in adolescence, because it has a heightened suggestibility, interest to the new, desire to obtain new experiences, sensations. Determined that prevention of non-chemical addictive behaviour are humanistic forming, scientifically reasonable and timely work to minimize social risk factors, creating optimal social situation for the personal development, display of different types her activity, disclosure of her domestic capacity, relate with elimination non-chemical factors and conditions dependent behaviour.

Key words: non-chemical addiction, addictive behaviour, reasons of addictive behaviour, types of addictive behaviour, non-chemical addictive behaviour, types and forms classification of non-chemical addictive behaviour, socially-pedagogical prevention addictive behaviour.

УДК [343.544-057.874:37.018.32](477)

Вольнова Л.М., Кушнірчук О.Р.

СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПИТАНЬ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОСТИТУЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ШКОЛАХ- ІНТЕРНАТАХ УКРАЇНИ

Здійснено аналіз сучасного законодавчого забезпечення в Україні щодо захисту прав дитини загалом, а також щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема. Визначено недоліки вітчизняного законодавства щодо захисту прав дитини. Окреслено напрями національного законодавства щодо правової охорони інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Здійснено аналіз нормативних актів щодо